

CASETES DE VOLTA. Entrevista d'Ainhoa Cerdà a Rafa Domínguez.

Les casetes de volta són un exemple d'arquitectura popular arrelada al Maestrat. Es tracta d'unes vivendes que els llauradors utilitzaven per a passar uns dies treballant al camp i no haver de tornar al poble diàriament. La casa, amb el característic sostre de volta de canó, els servia per a dormir, cuinar, emmagatzemar les ferramentes i també feia funció de quadra.

Parlem d'estes construccions amb Rafa Domínguez a la seu d'ABRIL, Associació Benicarlanda per la Recuperació i la Investigació del Llegat. Fa anys que està estudiant i recercant les casetes de volta arreu del territori i més enllà, trobant connexions i punts en comú a través de les diferents cultures i èpoques passades. Documentar el patrimoni en risc de desaparèixer és una tasca important i necessària per a deixar constància d'una part de la nostra identitat.

— **Quins exemples d'arquitectura popular tenim al terme de Benicarló?**

— Tenim aljubs, casetes de pedra seca, forns de calç i casetes de volta. Una varietat molt interessant de construccions rurals molt identitàries del nostre poble.

— **Quina relació tens amb les casetes de volta?**

— És passió, perquè jo no soc llaurador, vinc de família marinera. Però a través de les casetes de volta m'han sorgit preguntes i això m'ha fet investigar per a trobar respostes que tinguen sentit i siguen coherents. A banda de la recerca documental d'altres estudis anteriors, també faig treball de camp anant als llocs, analitzant les peculiaritats de cada caseta, o entrevistant els seus propietaris.

— **Quina és la seua distribució geogràfica?**

— A Benicarló estan les del pla de Sant Gregori que vam anar a visitar i n'hi ha alguna més. Peníscola és la població que més en té, a la serra d'Irta en queden moltes. També en podem trobar a Vinaròs, Alcalà de Xivert a Santa Magdalena de Polpís, Alcossebre i la Jana. I fora del Baix Maestrat també n'hi ha a la zona del delta de l'Ebre.

— **Quan es van començar a construir?**

— No hi ha una data exacta, però a finals del s.XIX principis del s.XX se'n construeixen moltes a causa de l'aprofitament del terreny agrícola. Altres estudiosos, com Lluís Ibáñez Melià, parlen del s.XVIII, i des del meu punt de vista, fa molts segles que han estat, però no queda constància. A nivell del Mediterrani hi ha exemples fins i tot del s.XI. A Kebili, Tunísia, hi ha una caseta de volta molt antiga idèntica a les d'ací. El que em dona a pensar que els nostres orígens àrabs tenen una estreta relació amb estes construccions, com ho van tindre els aljubs.

— **Com era una caseta de volta tant exteriorment com interiorment?**

— Solien estar construïdes amb la mateixa orientació, la porta mira al sol ixent, amb un parralet davant on es deixava el carro. Eren econòmiques de fer, no usaven bigues de fusta, s'usaven pedres del terreny enganxades amb morter i, sobre els murs, la volta de canó permetia arreplegar l'aigua de la pluja que es canalitzava a la cisterna.

Per dins tenia un únic espai rectangular: a una banda hi havia la cuina amb foc en terra amb fumeral i la porteta de la cisterna. A l'altra part, la quadra, i damunt, amb cabirons de fusta, es ficava l'encanyissat per a dormir. L'animal proporcionava calor en les nits fredes. Per a accedir hi havia una escala d'obra o fusta apegada a la paret. Hi havia una finestreta en la zona del dormitori.

— **Quantes casetes de volta hi havia per la zona de Sant Gregori en el passat?**

— Originalment, hi havia sis casetes al pla de Sant Gregori i actualment queden les tres que vam vore. Eren propietat del Marqués de Benicarló, l'enginyer Juan Pérez Sanmillán i Miquel, que tenia moltes terres de la seua propietat i estaven dividides en parcel·les de tres jornals.

— **Jo recordo de vore-les fa uns quants anys.**

— Sí, es va fer un projecte fallit «Ciudad Senior» i van enderrocar les dos casetes abans d'hora. Finalment, no es va fer el projecte i les cases es van perdre per a sempre. De les que queden actualment, dos eren temporeres i la caseta, que actualment està en més bon estat, era vivenda permanent de temporers que venien de fora del poble a treballar, i l'estructura interior també era diferent.

— **Com era el paisatge rural de la zona de Sant Gregori?**

— Eixa zona és una planícia, el pla de Sant Gregori, no hi ha inclinació pràcticament i hi ha molts pous d'aigua. És molt bona per a cultivar.

En realitat, la carxofa és una nouvinguda, hi havia altres cultius molt abans com encisams, tomaques o pimentons. Hi havia molta vinya que, en vindre la fil·loxera, es va substituir per ametlers. També oliveres, garroferes i, durant un temps, es va cultivar molt de lli.

— **Este patrimoni tan característic de l'agricultura del Maestrat, ha patit moltes transformacions en poques dècades. Per quin motiu o motius han anat desapareixent?**

— Hi va haver una evolució. La burreta per a treballar el camp va ser substituïda pel tractor. Això volia dir que el treballador podia tornar al poble cada dia en acabar la jornada i la caseta va passar a ser usada ocasionalment com a vivenda, per a acabar finalment sent un lloc per a guardar les eines del camp. A banda, les generacions posteriors han buscat altres treballs, com al sector industrial, i moltes casetes o s'han abandonat o s'han transformat en xalets o en casetes de planta quadrada.

— **Institucionalment, es dona el valor que es mereix este tipus de construcció?**

— En absolut, no només a nivell local. Es va sol·licitar a la Generalitat Valenciana que les casetes de volta foren declarades bé d'interès cultural i es va denegar o es va deixar per a més avant. Han passat els anys i continuen estant igual. A l'estar concentrades al nord de la província de Castelló, Diputació hauria de fer un primer pas. Si es declararen BIC es podrien rehabilitar creant tallers de treball per a poder-les preservar i posar en valor i els propietaris agrairien les ajudes institucionals.

— **Què suposaria declarar les casetes de volta bé immoble de rellevància local?**

— Això seria un inici per a fer una catalogació de les casetes i del seu estat de conservació. L'Ajuntament s'hauria d'involucrar i dir: tenim este patrimoni que ens identifica com a poble i l'hem de posar en valor. No sols fotogràficament, sinó mostrant-les fent circuits. Benicarló té moltes possibilitats perquè tenim una gran varietat de construccions escampades pel terme que tenen un significat, un sentit. Tenim un patrimoni local molt interessant per a preservar i molta feina per fer. També és necessari protegir els aljubs, els forns de calç, les casetes de pedra seca, els mollons, els marges, els corrals i els pous artesans entre d'altres.

Declarar les casetes de volta bé immoble de rellevància local seria un bon pas per a tornar a sol·licitar una protecció BIC. Si fora així seríem la primera població de tota la comarca del Baix Maestrat que protegeix estes construccions i això és molt beneficiós.

— **Com es podria donar a conèixer a la societat?**

— Primer s'han de posar en valor i declarar-les BIC o bé immoble de rellevància local per poder recuperar-les. I com comentava, es podria fer un circuit convertint en museu una caseta, ficant eines tradicionals que s'usaven allí, i fer explicacions de la seua història, ús, etc. Però és important que estos immobles continuen tenint un ús perquè si no perden la seua identitat. El propietari d'una caseta rehabilitada ha de poder continuar usant-la per a guardar les ferramentes, i tenir un ús diari al camp com tota la vida ha passat.

— **De fet, seria una bona opció museïtzar la primera caseta que vam anar a visitar amb el grup de fotografia de la UP?**

— Eixa seria ideal, perquè actualment és de propietat municipal i està en un lloc de fàcil accés, on els visitants poden aparcar el cotxe fàcilment, i damunt està costat de l'ermita de Sant Gregori.

— **Què suposa que desapareguen físicament dels paisatges de Benicarló i del Maestrat?**

— Les casetes de volta han tingut una funció durant segles i eixa funció, després d'haver passat per tantes generacions, ha de tindre un pes, no es pot perdre, perquè si és així, es perdrà una part de la nostra identitat, i si eixa identitat la perdem, ja no la recuperarem mai. I quan ens preguntem d'on venim i cap on anem i per on hem xafat, hi haurà un buit que serà eixe, en este cas les casetes de volta, però pot ser qualsevol altre patrimoni en perill de desaparéixer.

CASETES MARINERES. Entrevista d'Ainhoa Cerdà a José Albiol.

Les casetes marineres, igual que l'antiga llotja, són architectures populars que han format part del paisatge marítim de Benicarló durant molts anys. A principis dels anys 50 es va construir la llotja i una dècada més tard, les casetes marineres. Consistien en una filera de petits mòduls que els mariners utilitzaven per a guardar les ferramentes. Desaparegudes les dos construccions, la llotja el 2002 i les casetes enguany, entrevistem al port pesquer a José Albiol, conegut per la gent de la mar com a José *Moreno*, mariner amb molta experiència en les tasques marineres i que durant molts anys ha fet ús d'estos espais.

Benicarló compta amb un ric i extens patrimoni marítim pesquer, amb persones que han fet de la seua relació amb la mar la seua forma de vida.

— Vosté ve de família marinera?

— Sí, ma uelo i mon pare eren mariners, de Peníscola. Després van vindre a treballar a Benicarló. Ma mare era de Benicarló. Quan es van casar van viure ací al poble, i els quatre fills que van tindre, benicarlandos. Però tinc molts amics allí. Quan feien les gitanetes a Peníscola, ma uelo em portava en bicicleta i passava allí la tarde, damunt de la roca, on ara està la figura del Papa Luna.

— Quan va començar a treballar?

— Als 14 anys vaig sortir de l'escola, que estava a dalt del Pòsit de Pescadors. Recordo que anàvem uns quants xiquets, fills de mariners, ahí a l'escola. Mon pare, mon germà gran i jo anàvem en la barqueta d'arrossegament de ma uelo, que li la va comprar mon pare.

Després vaig treballar en altres barques de mecànic i més tard el meu cunyat i jo mos vam comprar la primera barca. La primera era més xicoteta i la vam tindre 12 anys i l'altra que era més gran, 8 anys. Es deien «Joven Juan Bautista» i «Albiol Querol», les dos van anar molt bé. Després ja em vaig jubilar.

— Quines eren les seues faenes en la barca?

— He treballat en moltes barques de mecànic, però també he fet de patró. Jo controlava el pont de la barqueta, el GPS, les sondes, apuntava la longitud i altitud, hi havia molta faena. Quan calàvem lo bou jo havia d'estar pendent, estava al pont controlant les màquines i els cables, per si s'enganxava alguna cosa al bou.

— Com s'orientaven a la mar?

— Ara estan les coordenades, però fa molts anys, anàvem per senyes per a orientar-nos, per exemple, lo campanar era la principal senya; també estava l'arbre de la marquesa. I quan sortíem a mar oberta a buscar unes peces que havíem deixat, miràvem estes senyes. No fallava, agafaves lo campanar de referència i arribàvem. També estaven les senyes d'en terra que eren les muntanyes, soltàvem lo bou i, com hi havia roques per baix, anàvem mirant muntanya per muntanya. Tots els mariners, mon pare i ma uelo, tots treballaven per senyes, no hi havia sondes, ni GPS, anaven mirant les muntanyes per a orientar-se i per a no enganxar els arts a les roques. També estava l'escandall per a saber la fondària i si hi havia arena o roca.

— I el vent també era important?

— Molt, el més roín era el llevant, després del vent venia el temporal. A natros ens va agafar una vegada una llevantà molt gran, crec que era novembre que era el temps de l'orada. Eixe dia vam sortir en la mar en calma, unes barques van anar per a garbí a buscar llagostí i natros ens en vam anar per a llevant. A Benicarló no vam poder entrar i a Vinaròs, justet, justet. Saltaven los cops de mar per dalt del mur. Finalment, una barca ens va ajudar a entrar al port. Eixe temporal va ser molt gros. El gregal també moleste, però cap com el llevant.

— **Els arts de pesca d'abans eren diferents dels d'ara?**

— Fa temps los bous no eren de plàstic, eren de fil. Jo n'he portat bastants i també n'he esgarrat en la barca però eren millors. Igual se n'agafava, de peix. Quan van vindre els arts de plàstic, s'agafava més peix, però els altres eren millors per a la mar. Normalment, els divendres espolsàvem lo bou i el penjàvem a la barca per a secar-lo.

— **Es cuinaven vostés mentre treballaven a la mar?**

— A vegades, jo era el que guisava, hi havia dies que si agafaves quatre seitons els preparava en vinagre o un altre dia feia un suquet. També cuinava fideuà o arrosejat. D'allipebre per a natros dos no el solia cuinar, però també el podia fer.

— **Té algun record d'abans de la construcció de les casetes marineres?**

— Jo me'n recordo quan les casetes encara no estaven. Ací hi havia unes escaletes i quasi al final del mur hi havia unes altres que estan tapiades. Ara que han tombat les casetes es poden vore perfectament on estaven. Els xiquets muntàvem per eixes escaletes i anàvem a la platja, recordo que traïem el cabet per a vore la mar i com passaven les barques. Després ja van fer les casetes.

— **Quan van construir les casetes marineres, com va anar, les van repartir?**

— Sí, les van construir i les van repartir, natros teníem la caseta número 33, ahí guardàvem les ferramentes, els arts i l'oli per al motor. Les casetes feien 4 per 4 metres. Quan vam vendre la barca ja vam deixar la caseta. Ara diuen que en ficaran unes de noves més grans.

— **I esta caseta que està al mig, també fa temps que està?**

— Sí, esta caseta té molts anys, per ara no l'han tirat en terra, ja vorem. Ací estaven los sortidors de gasoil, hi havia un senyor que despatxava lo gasoil. Després quan ja no es va usar per al gasoil, per baix ho van replenar de formigó, però la caseta s'ha quedat ahí.

— **Quan va vindre el grup del curs de fotografia, el van vore acompanyat pels gats del port.**

— Els dono menjar i s'arrimen. El menjar el guardava en una caseta, però ara el deixo a un altre lloc. N'hi ha una gateta que és molt bona, i li dono alguna cosa de menjar extra. Fan companyia.

— **Tornant al passat, les remendadores on treballaven?**

— Es ficaven a l'esplanada del moll. Ma mare, ma tia i la meua dona van treballar de remendadores. Quan s'esgarrava lo bou, veníem en un carro i el tréiem de la barqueta. L'escampàvem en terra i les dones l'arreglaven.

— **La llotja antiga va ser un edifici emblemàtic per als benicarlandos. De fet, en el recorregut pel port que va fer Claudio Beorchia, una de les persones va dir que era com anar a veure un temple. Vosté la recorda?**

— Sí, a mi m'agradava més que la d'ara. L'hagueren pogut arreglar i ara tindríem una llonja al poble de categoria. A la llonja vella, hi havia més lloc, per les arcades grans podien entrar tots los carros que portaven peix. La gent també podia entrar. Hi havia un home que es deia Daniel i subhastava a la baixa, cantava els preus. Les caixes de peix les escampàvem en redó, primer el peix més bo i al final la morralla. Més tard ja vam ficar les caixes en fileres. Era molt bonica! Deien que les travesses estaven fetes de màstils de barco. Sí que la recordo, sí. Sempre estarà en la memòria.

— **Es voria una vida lluny de la mar?**

— Jo penso que no podria estar lluny de la mar, no podria viure. Mon pare em va ensenyar a nadar portant-me al coll mentre ell nadava. He estat tota la vida ací al port i no m'imagino una altra cosa. Sempre hi ha la mar.

En les transcripcions s'ha mantingut l'oralitat pròpia de les persones participants, respectant la literalitat i els localismes, a vegades deixant en un segon pla la correcció normativa. De la mateixa forma, allà on ha sigut necessari per a la seua comprensió, s'ha llevat o afegit alguna paraula per facilitar la comprensió, mantenint en tot cas l'expressivitat o el significat.

La llengua, des de la seua oralitat, com a eina de transmissió de coneixements, i mostra particular de les persones que conformen la comunitat lingüística, representa la singularitat del territori, la riquesa dialectal, les experiències personals, la cultura i la memòria d'un poble.